

Луї де Сгонда Монтеск'є, Жан-Жак Русо, Франсуа Кене, Анн Робер Жак Тюрго, Жорж Луї Леклерк Бюфон та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кушаков Ю. В.** *Карл Маркс і кінець класичної німецької філософії // Дні науки 10-11 квітня 1997 р. Матеріали наукових доповідей та виступів студентів, аспірантів, докторантів, викладачів.* - К.: Редакційно-видавничий центр «Київський університет», 1997, Ч. I., С. 117-122.
2. **Носовский Г. В., Фоменко А. Т.** *Введение в новую хронологию. Какой сейчас век?* - М.: Крафт+, 2001.
3. **Порьяз А.** *Мировая культура: Возрождение. Эпоха Великих географических открытий.* - М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001.
4. **Посухов В.** «Після страти Жанна д'Аржила ще 38 років» - стверджує полтавець Сергій Горбунко //Урядовий кур'єр, 2004, № 8.
5. **Descartes, Rene** (1596-1650). *The Cambridge Dictionary of Philosophy.* - New York: Cambridge University Press, 1999. Retrieved 01 May 2004, from xreferplus. <http://www.xreferplus.com/entry/827179>
6. **Fichte J. G.** *Sonnenklarer Bericht an das grossere Publikum Ober das Wesen der neuesten Philosophie // Fichte J. G. Gesamtausgabe der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Reihe I: Werke. Band 7: Werke 1800-1801.* Hrsg. von Reinhard Lauth und Hans Gliwitzky unter Mitwirkung von Erich Fuchs und Peter K. Schneider, 1988, S. 185-268.
7. **Kuhn T.** *The Structure of Scientific Revolutions.* - Chicago: University of Chicago Press, 1996.
8. *Moderne // Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphanumérique et analogique de la langue française de Paul Robert.* 2-eme edition dirigee par Alain Rey. En 6 volumes. - Paris: Dictionnaires de Robert - VUEF, T.4, 2001, P.1546-1547.

Статтю прийнято до друку 20.03.2004

Ростислав Даниляк (Львів)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В КОГНІТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

У вітчизняній та закордонній літературі прийнято розрізняти комунікативний та когнітивний процеси на тій підставі, що перший має (принаймні, нормативно) суб'єкт-суб'єктний характер, тоді як другий - суб'єкт-об'єктний. Тенденцію до розрізнення не долає навіть урахування фактів очевидної взаємодії та переплетення обох процесів, зокрема, коли береться до уваги такий аспект комунікації, як обмін інформацією (він становить невіддільну частину будь-якого пізнавального процесу). Однак глибший аналіз комунікативного компонента когнітивного процесу розкриває такі особливості взаємодії між комунікативним і ко-

гнітивним, які, до певної міри, утверджують можливість (та навіть необхідність) зближення й узаємопроникнення процесів. З огляду на це, метою даної статті є аналіз перцептивного й інтерактивного аспектів комунікації щодо їх застосування до когнітивного процесу, а також деяких форм комунікативного впливу на когнітивний процес.

Окреслену проблему, на нашу думку, найповніше висвітлено у філософії ХХ століття у зв'язку з широким застосуванням у гуманітарних та соціальних дослідженнях поняття «Інший». Воно слугує своєрідною демаркаційною лінією між класичним та некласичним типом філософування. Поява «теми Іншого» у філософії Нового часу, спочатку імпліцитно (наприклад, у Рене Декарта), а потім і в чіткій формі (зокрема, в Йогана Готліба Фіхте), призвела до зміни філософської парадигми та сенсу основних понять новочасної філософії. Передовсім це стосується понять «суб'єктивне» й «об'єктивне», а надто - їхнього співвідношення. Саме на такій підставі можна протиставити філософію суб'єктивності Нового часу та сучасну філософію інтерсуб'єктивності. Поняття інтерсуб'єктивності, на нашу думку, радше зв'язує між собою поняття «об'єктивне» та «суб'єктивне», тоді як новочасна візія протиставляє їх одне одному. Пізнання є не просто взаємодією суб'єкта й об'єкта, його результатом є не просто знання стану об'єкта самого по собі (принаймні, під «об'єктивним знанням» мають на увазі саме це). Пізнання - інтерсуб'єктивний процес, тобто, процес узаємодії суб'єктів у зв'язку з дослідженням певного об'єкта, результатом якого є інтерсуб'єктивне знання як певне узгодження результатів, досягнутих різними суб'єктами. З іншого боку, експлікований Кантом сенс «об'єктивного» (об'єкт - це те, що фактично суб'єкт конструює) дає Гусерлеві поштовх для розвитку концепції інтерсуб'єктивності, на яку значною мірою спираються цитовані в нашій статті П. Бергер, Т. Лукман, А. Шюц.

Деякі аспекти проблеми взаємодії комунікативного та когнітивного процесів неодноразово ставали предметом дослідження провідних закордонних та вітчизняних дослідників (особливо у другій половині ХХ століття); причому, не лише у філософії, але й у психології, соціології тощо. Можна згадати, зокрема, про традицію екстерналізму в філософії науки, а також постпозитивістські теорії соціокультурної детермінації наукового пізнання (М. Полані, Т. Кун, П. Фейєрабенд). Варто також відзначити тенденцію, започатковану феноменологічно зорієнтованою соціологією знання (праці А. Шюца, праця П. Бергера та Т. Лукмана *Соціальне конструювання реальності*), яку продовжує сучасний німецький філософ Ю. Габермас (та деякі інші дослідники), - йдеться про перехід від аналізу наукового пізнання до аналізу повсякденного пізнання й знання (чи, ширше, феномена повсякденності) або до поширення принципів повсякденного пізнання на наукове (передусім, на

соціально-наукове). Але, як засвідчує наведений перелік авторів та проблематики, ключовим пунктом таких досліджень є соціальна детермінація - вплив соціальних інститутів на пізнавальні процеси. Натомість нас цікавить перш за все не феномен соціальної комунікації (глибоко проаналізований у працях німецьких філософів К.-О. Апеля та Ю. Габермаса), чи феномен спеціально зорганізованого (хоч, водночас, до певної міри спонтанного й некерованого) дискурсу, учасниками якого виступають, наприклад, наука як соціальний інститут (спільнота науковців) та, з іншого боку, - суспільні інтереси, потреби, вимоги, маніфестовані владними (політичними, економічними) інститутами. Нам ідеться про контакти, що мають загалом діяничий характер, виявляються як безпосередня комунікативна взаємодія суб'єктів пізнавального процесу. Нас цікавить роль міжіндивідної комунікації в когнітивних процесах. Щоправда, аналізуючи форми комунікативного впливу на когнітивні процеси ми вийдемо поза межі міжіндивідної комунікації та говоритимемо про ширший (соціальний) контекст.

Перші труднощі зі спробами постулювати винятково суб'єкт-об'єктний характер пізнання виникають уже на початковому етапі, коли ми намагаємося відповісти на запитання: «Що таке пізнання? Навіщо воно?». Різноманітність підходів до пізнання, проте, виявляє одну спільну рису: пізнання (в будь-якому виді) - це, передусім, відношення. Причому, незалежно від того, яка роль суб'єкта в пізнавальному процесі - чи це трансценденталістська забарвлена теорія, що нерідко тяжіє до соліпсизму, чи теорія, що утверджує принципову рівність суб'єкта пізнання й того, що пізнається, чи теорія, що обмежує пізнавальну активність суб'єкта (наприклад, через зведення пізнавальної активності до самого лише відображення дійсності). Пізнання - це, щонайменше, відношення суб'єкта до пізнаваного; щонайбільше - відношення між суб'єктом та пізнаваним. Проте в обох випадках очевидно, що відношення не може бути односпрямованим. Навіть у контексті теорії, що відводить суб'єктові роль того, хто цілком детермінує те, що пізнає, роль того, хто конструює власний об'єкт, характеристики об'єкта, що «приписані» суб'єктом, у процесі пізнання починають визначати відношення суб'єкта до об'єкта: суб'єкт змушений приймати ті характеристики об'єкта, які прямо чи непрямо впливають з «приписаних» характеристик.

Детальніший аналіз процесу пізнання засвідчує, що будь-який пізнавальний акт не завершується на етапі безпосередньої (чи опосередкованої засобом та методом) взаємодії суб'єкта та об'єкта. Процес може бути завершеним лише за умови усвідомлення адекватності пізнаваного. Незалежно від виду пізнання адекватність усвідомлюється завдяки контактам з іншими суб'єктами пізнавального процесу. Результат пізна-

вального акту одного суб'єкта повинен бути узгодженим із результатом пізнавального акту іншого суб'єкта (індивідуального чи групового, особового чи деперсоналізованого).

Звісно, різні види пізнання мають свою специфіку, але наявність зв'язку «Я-Інші» важлива для всіх. Візьмімо, для прикладу, буденне пізнання. В такому пізнанні процес усвідомлення адекватності пізнаного відбувається більш-менш автоматично. П. Бергер і Т. Лукман зазначають: розуміння людей та світу, що оточують індивіда, як значущої й соціальної реальності, виникає не внаслідок самостійної роботи окремих індивідів над створенням значень, а в результаті «переймання-від-іншого» того світу, в якому інші вже живуть [1, с. 211-212]. «Переймання-від-іншого» буденного знання нерідко відбувається без усвідомлення такої дії: спочатку на стадії раннього дитинства, внаслідок автоматичного повторення сприйнятого, пізніше - за звичкою. Ще до моменту більш-менш усвідомленого пізнання буденної дійсності ми вже звикли трактувати абсолютну більшість сприйнятого як те, що зрозуміле саме по собі (звідси й автоматизм наших дій, без аналізу та контролювання кожного етапу). Хоч би яким бідним був наш досвід, він підказує, що певна дійсність саме така, а не інакша, бо впродовж усього попереднього часу життя всі, з ким ми стикалися, трактували її саме так (у супротивному випадку їхні міркування та дії оголошувалися «неправильними», «поганими» тощо).

Ще один аспект: усе знання, що його ми здобуваємо в результаті буденного пізнання, одержано або від інших людей (передано нам через особисті контакти, практичну співпрацю (наприклад, навички дрібного ремонту), виховання, освіти тощо), або отримано самостійно, але з обов'язковим з'ясуванням, чи мали інші люди подібний досвід. З цього огляду ми згідні з міркуваннями А. Шюца й Т. Лукмана про соціальне джерело наших знань: типові «змісти» суб'єктивного запасу знання взято із соціально об'єктивованих результатів переживань та пояснень Іншого. Автори *Структур життєвого світу* стверджують, що більша частина запасу знань дорослої людини є не безпосередньо здобутою, а радше вивченою [6, р. 243-244].

В контексті буденного пізнання усвідомлення адекватності пізнаного, тобто завершеність пізнавального акту, виявляється в тому, що достатня кількість інших суб'єктів дала ствердну чи заперечну відповідь на запитання, чи мали вони подібний досвід. Відзначимо, що для кожного суб'єкта пізнання достатність визначається індивідуально (для одних референтною групою є лише близьке оточення, для інших - надзвичайно широке коло осіб; достатність також залежить від суб'єктивної важливості пізнаного, від психічного стану самого суб'єкта тощо). Залежно від того, які відповіді одержує суб'єкт, певні досвіди він переживає як

особливі («мені відкрилося дещо, доступне небагатьом») чи, навпаки, чимало досвідів втрачають для нього свою значущість унаслідок доступності багатьом чи банальності. Окремим є випадок, коли суб'єкт має справу з досвідом, якого досі не переживав ніхто з його оточення: тоді цей досвід здобуває статус суб'єктивно цінного, але ніколи не переживається як цілком достовірний («А чи не здалося мені все це?..»), або пізнана реальність узагалі ставиться під знак питання, наче сон, мара, хвилиenne затьмарення розуму тощо.

Звичайно, з'ясування досвіду Інших може бути досить тривалим у часі - навіть упродовж усього життя, а отже, незавершеним, але й у такому випадку наша теза про усвідомлення адекватності пізнаного через взаємодію з іншими суб'єктами не втрачає сили.

Яскравою ілюстрацією описаного процесу може бути дорослішання дитини: перехід від дитинства до юности й, далі, зрілості, в такому аспекті трактується як зменшення індивідуально достовірного знання (що може бути, водночас, об'єктивно недостовірним: приклад - дитячі фантазії) та зростання соціально достовірного знання - фактів, відомих багатьом і прийнятих «усіма». Каналом переходу знання зі сфери індивідуально достовірного до сфери соціально достовірного є соціальна взаємодія з іншими суб'єктами: спочатку дитина з'ясовує, що певна відкрита нею дійсність «вже» відома її батькам, найближчому оточенню, потім - що вона відома стороннім особам (наприклад, учителям чи «газеті»), й, урешті-решт, «усім». Проте, зрозуміло, останній висновок зроблено на підставі неповної індукції, залишаючи людині шанс коли-небудь стикнутися з випадком невідомості для когось (чи для себе) того, що відоме «всім».

Отже, узгодження результатів пізнавального акту одного суб'єкта з результатами, що їх одержали інші суб'єкти, - це, фактично, переведення індивідуально достовірного знання в ранг соціально достовірного. Таке узгодження може відбуватися у різноманітних формах (як-от через порівняння, конвенцію), але найпоширенішим і таким, що охоплює ці форми, є комунікативний шлях з'ясування власних та чужих значень із подальшим виробленням єдиного значення.

Для прикладу можна взяти випадок інтеграції нової наукової теорії в уже наявний корпус знання. Наука (наукове пізнання) - це не заняття вчених-одинаків, котрі самотужки досягають певного об'єктивного знання через узаємодію з об'єктом дослідження. Це колективна дія, в якій важливу роль відіграють особисті контакти між ученими (згадаймо концепцію «особистісного знання» М. Полані), а визначальну - активна комунікація дослідника з іншими (безпосередня - через особисті зустрічі на конференціях, листування тощо, й опосередкована - через вивчення результатів досліджень інших, рецензування тощо).

В цьому аспекті ми згодні з думкою Б. Маркова (він аналізує герменевтичну традицію), що наукове пізнання - це інститут людей, які розмовляють та діють разом [3, с. 317].

Т. Булавіна визначає наукову критику як різновид комунікації в науці [див.: 2]. Ми, натомість, хотіли б зосередити увагу саме на ширших повноваженнях комунікації в когнітивному процесі взагалі та науковому пізнанні зокрема.

Вже було виснувано, що комунікація є складником когнітивного процесу (доповнює та завершує його). Проте як складник вона відзначається специфічною властивістю: виконуючи спочатку лише інструментальну роль, роль допоміжного засобу, певної миті вона сама починає керувати. Така визначальна характеристика комунікації, як суб'єкт-суб'єктна спрямованість, стає керівною в когнітивному процесі, тим самим відсуваючи на другий план його власну суб'єкт-об'єктну спрямованість. Ідеться про те, що Іншого в ролі іншого суб'єкта наукового пізнання в комунікації визнають тим, хто може вплинути на Я як суб'єкта пізнання. В певний момент думка Іншого стає вирішальною, науковець прислухається до неї, тим самим визнаючи повноваження іншого науковця як співсуб'єкта пізнання. Тобто, врешті-решт, уявлення суб'єкта про дійсність (пізнане) визначають не стільки об'єктивні характеристики дійсності, скільки інше суб'єктивне уявлення, що його «перший» суб'єкт приймає як критерій адекватності (читай: об'єктивності) власного суб'єктивного уявлення.

Такий конвенційно-комунікативний характер наукового пізнання ще очевидніше виявляється, коли в науковий обіг упроваджують нову термінологію. Попервах лише індивідуально достовірний термін набуває комунікативним шляхом статусу загальнозживаного.

Запропонована модель стосується не тільки наукового пізнання. Вона властива також іншим різновидам пізнання, а подекуди (наприклад, у буденному й релігійному пізнанні) - постає навіть очевиднішою.

Для більшої ясності зауважмо: висновок про переважання суб'єкт-суб'єктних характеристик у пізнавальному процесі диктує ще й та обставина, що в такому випадку інтерактивний та перцептивний аспекти комунікації домінують над аспектом передачі інформації. Тобто, особливо важливим є емоційне тло, на якому відбувається засвоєння певної інформації. На прийняття одним суб'єктом характеристик дійсності, прийнятих іншим суб'єктом, має вплив те, чи визнає перший суб'єкт другого як значущого суб'єкта. Відомо, що одним із критеріїв об'єктивності знання (особливо наукового) є абстрагування від його носія, точніше, ігнорування власних симпатій та антипатій стосовно іншого суб'єкта. Однак насправді повне усунення власних почуттів до особи іншого суб'єкта неможливе. З іншого боку, значущість Іншого в буденному пізнанні відіграє важливішу роль, ніж, наприклад, у науковому, та

й критерії значущосте в обох випадках різні. Можна також говорити про відмінність між ролями значущосте Іншого в природничих та гуманітарних науках тощо, але в усіх випадках ми згідні із твердженням М. Полані, що зазвичай приписувана точним наукам абсолютна об'єктивність належить до розряду помилок та орієнтує на хибні ідеали [5, с. 321]. Будь-який науковець залежить від своєрідної референтної групи: свої результати він узгоджує з результатами тієї групи осіб, яких визнає значущими Іншими. Натомість результати тих суб'єктів, що їх він із певних причин не визнає значущими, науковець не схильний приймати беззастережно, навіть якщо вони очевидні. Зазвичай у такому випадку особисті антипатії відіграють не останню роль, хоча їх і намагаються приховати, висуваючи на захист власних положень шаблони некомпетентности іншого суб'єкта, наукової неточности його результатів тощо. Прикладом може бути вкрай негативне ставлення А. Шопенгауера до ¥. Гегеля (аж до звинувачення його в шарлатанстві) на ґрунті особистої неприязні.

Отже, ми окреслили важливість міжіндивідуальної комунікації в когнітивних процесах. Нам зостається з'ясувати питання про можливі форми комунікативного впливу на когнітивні процеси. Очевидно, що визначальними характеристиками процесів залишаються суб'єкт-суб'єктна (комунікація) та суб'єкт-об'єктна (пізнання) спрямованість. Однак у світлі встановленого взаємозв'язку процесів виникає запитання: чи може міжсуб'єктна взаємодія належати до сутности першого та другого, а не просто доповнювати когнітивний процес заради його завершеносте? Інакше кажучи, чи можна твердити, що міжсуб'єктна взаємодія (та комунікація як найбільш артикульована її форма) - це важливий компонент не лише інтеграції нового знання в масив уже наявного (переведення зі сфери індивідуально достовірного в сферу соціально достовірного), але й самого творення нового знання? Чи існує взаємодія між суб'єктами на стадії безпосереднього контактування суб'єкта з об'єктом? Нам також видається важливим узагальнити питання, сформулювавши його в такому вигляді: чи можна твердити, що комунікація - це важливий компонент не лише інтеграції, але й творення знання? Чи привносить комунікація в когнітивний процес щось таке, чого не привносить більше жодна інституція чи явище? В такій формі відповідь на це питання потребує вже ширшого (соціального) контексту.

Щодо міжсуб'єктної взаємодії на стадії безпосереднього контактування суб'єкта з об'єктом, то її можна спостерігати, зокрема, у формі впливу ціннісних орієнтацій на творення нового знання. Ціннісні орієнтації задають зовні - інші особи, суспільство взагалі.

Це є очевидним, скажімо, щодо буденного пізнання. Ми пропонуємо прослідкувати залежність суб'єкта пізнання від ціннісних орієнтацій

інших суб'єктів на прикладі наукового пізнання, бо саме науковець зазвичай претендує на те, щоб його результати були об'єктивними в сенсі незалежності від чужих ціннісних орієнтацій.

Докладно аналізує описувану залежність Ю. Габермас. Він пропонує розрізнити дві настанови: перформативну й таку, яка все об'єктивує [4, с. 42]. Друга характеризується відсутністю комунікативності, оскільки така мовна ситуація передбачає лише одне відношення: між реченням і тим, що справді присутнє і про що йдеться в реченні [4, с. 39]. Натомість перша є комунікативною, оскільки зорієнтована на взаєморозуміння з Іншим і передбачає три відношення: висловлювання, що виражає наміри мовця, міжособове відношення між мовцем та слухачем і, нарешті, те, що справді присутнє та про що йдеться у висловлюванні [4, с. 40]. Перформативна настанова однієї особи на сприйняття іншої, як зазначає Б. Марков, виражається ціннісно й відрізняється від констатації дійсного стану справ [3, с. 323]. Ю. Габермас вважає, що дослідник соціальної дійсності завжди перебуває в перформативній (чи учасницькій) настанові, на відміну від дослідника-природознавця. Тому, в контексті пізнання соціальної дійсності, сенсорозуміння - це комунікативний досвід, який не обмежується лише спостереженням, а передбачає участь у процесі розуміння [3, с. 321-322]. Тобто, соціальний дослідник не може посісти позиції стороннього спостерігача, оскільки в такому випадку він не зможе зрозуміти те, що відбувається.

Перебуваючи всередині досліджуваної дійсності (суспільства), соціальний дослідник, навіть елімінувавши власні суб'єктивні вподобання й ціннісні пріоритети, не здатен абстрагуватися від ціннісних пріоритетів інших осіб, із котрими пов'язаний як через науково-інституційну комунікацію, так і спільною участю в соціальних процесах.

До сказаного мусимо додати: описаний механізм стосується не лише соціально-наукового пізнання, але й природничо-наукового, хоча в дещо іншому значенні. У пізнанні соціального науковця йдеться про змістовний аспект: інші учасники соціального процесу (суспільство загалом) визначають зміст того, що досліджує науковець як учасник. Натомість у пізнанні представника природничої науки присутній, радше, формальний аспект: інші суб'єкти визначають ціннісні орієнтації, з якими дослідник підходить до об'єкта, що його він вивчає.

Відповідаючи на узагальнене питання, спочатку зауважимо: з огляду на відмінність характеристик комунікації та пізнання, а також на обшир царини їхнього функціонування в культурі, можна говорити про парадигматичність обох явищ. Парадигматичність до певної міри означає завершеність та самодостатність, однак, у важливості комунікації для когнітивних процесів ми вбачаємо фактичну визначальність елементів

комунікативної парадигми для постання й, особливо, функціонування парадигми когнітивної. Тобто, оприявнюється факт творення когнітивної парадигми засобами комунікативної. Щоправда, йдеться радше про постійне відтворення та підтримання. Тобто, ми не маємо наміру доводити тут договірну теорію походження пізнання, однак, вважаємо, що основні структури, завдяки яким пізнання функціонує (засоби, методи, спеціально зорганізовані інститути, цінності тощо), мають, передовсім за своїм змістом, конвенційний, а отже, комунікативний характер, про що свідчить їхня постійна змінюваність у процесі змін культури й суспільства. Отже, сама лише комунікація творить структури когнітивного процесу, когнітивну парадигму взагалі, особливо, в тому випадку, якщо пізнання розглядати не тільки як наслідок особистої потреби кожного представника людського роду, а як соціальну дію, спрямовану на задоволення певних соціальних (а отже, важливих для всіх) потреб.

Висновки

По-перше, завершеність когнітивного процесу можлива за умови доповнення безпосередньої взаємодії суб'єкта й об'єкта міжособовою комунікацією з іншими суб'єктами; по-друге, за таких умов особливого значення набуває міжсуб'єктна взаємодія, оскільки висновки суб'єкта щодо досліджуваного об'єкта визначаються характеристиками перш за все комунікації (наприклад, значущістю іншого суб'єкта), а не пізнання (тобто, не об'єктивними характеристиками пізнаного); по-третє, міжсуб'єктні контакти та вплив інших суб'єктів пізнання (передовсім, у формі ціннісних орієнтацій) присутні також на етапі безпосередньої взаємодії суб'єкта з об'єктом; нарешті, по-четверте, комунікацію можна розглядати як те, що створює структури когнітивного процесу, оскільки останні (засоби, методи, інститути, цінності тощо) мають договірний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергер П., Лукман Т. *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания*. - М.: Асадеміа-центр, Медиум, 1995, 323 с.
2. Булавіна Т.В. *Комунікація в науці: проблема ідентичності*. Автореф. дис. ... канд. філос. н. - Харків, 2000, 20 с.
3. Марков Б.В. *Мораль и разум //Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие*. - СПб.: Наука, 2001, С. 287-377.
4. Хабермас Ю. *Моральное сознание и коммуникативное действие*. - СПб.: Наука, 2001,380 с.
5. *Хрестоматия по философии. Учебное пособие. Издание второе, переработанное и дополненное*. - М.: ПБОЮЛ М.А.Захаров, 2001,576 с.
6. Schutz A., Luckmann Th. *The structures of the Life-World*. - Evanston: Northwestern University Press, 1973, 335 p.

Статтю прийнято до друку 14.03.2003